

A VIII. fejezetben taglalja az összefüggéseket a római Wales és a római Britannia között az egyes periodusokban, felvázolva a Hadrianus fal és az Antoninus fal felépítése következtében előállott helyzetet Walesben, majd azt a történeti szituációt, ami a Caracalla-féle intézkedések, nevezetesen az Antoninus fal feladása és a Skóciában lakó törzsekkel kötött béke következtében Britanniában, illetve Walesben előállt, s ami lényegében 80 évi békét eredményezett Britannia északi határvívidékén.

Grace Simpson könyve igen tömören és közérthetően közelíti meg a provincia történetének fontos problémáit. Jellemzi a művet az auctor-helyek gondos megválasztása, a régészeti kutatások eredményeinek céltudatos felhasználása és igen gazdag szemléltető anyag.

A kiadvánnyal szemben csak két bíráló megjegyzést hozunk fel. Az egyik: a kerámia anyag, elsősorban a terra sigillaták szerepét a tárgyalásban kissé túlzottnak és egyoldalúnak tartjuk; a másik: a szép és gondos kiadói munka mellett az egyes térképek grafikai kivitele eléggé kezdetleges és primitív.

Összegezve a fentieket: Grace Simpson könyve élvezetes olvasmány és komoly nyeresége a témával foglalkozó szakembereknek és érdeklődőknek egyaránt.

Fülep Ferenc

Gh. Diaconu, *Tîrgşor, necropola din secolele III—IV e. n.* Biblioteca de Arheologie VIII. Bucureşti 1965. Editura Academiei Republicii Române. 331 lap térképekkel, 182 tábla, 1 színes tábla. Német nyelvű összefoglalás (Tîrgşor, Ein Gräberfeld aus dem 3. u. 4. Jh. u. Z.) a 133—154 lapon.

A Ploieşti közelében fekvő lelőhelyen 1956 óta végez a szerző rendszeres ásásokat. Kutatása középpontjában a hazai későrómai és koranépvándorlás kori germán leletek szempontjából is alapvető fontosságú temető áll. Könyvében az 1961-ig feltárt III—IV. századi sírleleteket ismerteti, összesen 286 (176 csontváz és 110 hamvasztásos) temetkezés anyagát.¹ A temető területén talált pompás magányos VII. századi avar lovassírt már korábban közzétették.²

A lelőhely, Romániában egyáltalán nem ritka módon, bővelkedik szerencsés stratigráfiai sorozatokban. Számos őskori kultúráról nem is beszélve, a temető sírjai II. századi római települési rétegbe vannak beásva. Az ismertett 286 sírből 36 felett helyezkedett el későbbi temetkezés. Az egymásra rétegződő sírok meglepően nagy száma eleve lehetővé tette a szerző számára, hogy a temetkezéseket három, részben időrendi, részben etnikai csoportra bontva ismertesse.

Az I. csoportba 20 III. századi szarmata temetkezés tartozik. Mély sírjaikat a IV. századi temetkezések nem háborgatták, de 9 esetben felettük helyezkedtek el. Temetkezési rítusuk, leleteik a romániai és moldvai szarmata temetőkkel (Largu, Bokani stb.) áll szoros rokonságban: nagyjából kézzel formált, csak elvétve korongolt edények, rituálisan összetört fehérém tükrök, vas fibulák, ékköves fülbevalók és kisbronz csatok. Az alföldi szarmatákra csupán a nyakon és a bokán viselt gyöngyláncok, valamint a gyöngyök típusai révén emlékeztetnek. A nálunk hunnak vagy hunkorinak tartott népek kutatása szempontjából nagy jelentőségű és meglepő, hogy a biztosan III. századi tîrgşori szarmaták 50 százaléknak a koponyájára mesterségesen torzított volt. A tîrgşori temető tehát azoknak a nézeteit támasztja alá, akik a mesterséges koponyatorzítás közép-európai feltűnése mögött nem hun, hanem szarmata, elsősorban alán elemek megjelenését és hatását látják.

A II. csoportot mindössze 8 hamvasztásos sír alkotja, ezeket IV. századi csontváz sítók metszették.

A szerző szerint a sírok az általa Chilia-Tîrgşor csoportnak elnevezett és feltehetőleg helyi: géto-dák vagy karp lakosság temetkezései lennének. Kétségtelen, hogy a csoport bizonyos sajátosságok, pl. a fegyver mellékletek (pajzdudor, harcibalta) révén elüt a későbbi hamvasztásos sírok zömétől, ám nem mellőzhető az a szempont sem, hogy hasonló fegyveres urnasírok szóróványosan előfordulnak a csernyahovi kultúra más kettős rítusú temetőiben is (Pl. Malaesti). A csoport keramikájában és temetkezési (hamvasztási) módjában kimutatott przeworski hatások sem erősítik a helyi elemekkel való kapcsolatokat. Valószínűbb a szerző újabbban kifejtett és jól megindokolt feltevése, hogy e sírok egy része a nyugati gótokkal együtt emlegetett taifalokkal hozható kapcsolatba.³

A III. csoport több fázisra bomlik. A III/A. fázisba a csernyahovi kultúra hamvasztásos sírjai tartoznak. Közvetlenül a II. csoport folytatásában, azonos területen helyezkednek el, ami ismét bizonyos mértékű együvé-tartozásuk mellett szól. 14 esetben ugyanezen kultúra csontváz sítjai helyezkedtek el felettük (a 135 o. elején a német szövegben a III/A csoport tévesen csontvázsként szerepel). Ebben a csoportban is, éppúgy, mint a II.-ban, az edényformákban és a máglyára helyezett urnák rítusában przeworski hatások mutathatók ki. Hasonló sírok alkotják a feltárás alatt álló olteni temető nagy részét, amiért is a szerző e fázist Tîrgşor-Olteni csoportnak nevezi s a przeworski hatások alapján részben szintén a taifalokkal hozza kapcsolatba.

A III/B-C fázisba tartoznak a csontváz sítók. B és C. fázisuk szétválasztása csupán elméleti időrendi jelentőségű, mivel az előző sírokat IV. századi mellékletes, míg az utóbbiakat ugyancsak a IV. századra keltezhető melléklet nélküli sírok metszték 4—4 esetben. A sírok tájolása az É—D-i főtengelyhez igazodik, de akadnak bőven ÉK-i és DK-i eltérések is. Többnyire csekély mélységből kerültek elő. Előfordul néhány esetben kőpakolás is, illetve a sírok szélére helyezett nagy kövekből álló keretezés. Mellékleteik jellegzetesen csernyahoviak: a fej körül és a test mellett elhelyezett sok edény.

A temetőből előkerült 443 edényből 211 hamvasztásos, 232 pedig csontváz sítókból származik: típusra, anyagra és technikára azonban nincs sok különbség közöttük. Túlnyomó részük korongon készült, finom anyagú, szürke vagy téglabarna csernyahovi forma: egyfűlű korsók, széles szájú tálak, fazekak, csuprok. Melléjük sok sírban találtak kézzel formált egyszerű bögrét vagy poharat is. A néhány üvegedény, metszett eszéje és serleg, valamint hegyesaljú, kúp alakú pohár a csernyahovi temetőkben szokványos későrómai—pontusi áru. Antik eredetű az egyik sírban talált amfora is.

A viseleti összefüggésben vagy mellékletként talált többi leletek is jellegzetes marosszentannai—csernyahovi típusok: kettőskonikus orsógombok, bronz, vas és ezüst csatok, aláhajtott lábú vas és bronz fibulák (ezek alkotják a 60 fibula túlnyomó részét) és két kislemezes fibulapár, vödör alakú csüngőcsék, négyszögletes és félhold alakú füles ezüst csüngők, csont tűtartók, csontból faragott hasáb alakú csüngők, 22 db csontfésű, köztük egyaránt félkör alakú és púpos hátúak, végül gyöngy nyakláncok, de teljesen másféle színes gyöngyökből, mint a szarmatáknál (ezekről a 138. tábla ad színes összeállítást). A temetőben talált 10 db II. századi római éremnek nincs keltező értéke.

A III/B-C csoportot a szerző Sîntana (Marosszentanna)—Tîrgşor néven tárgyalja és a nyugati gótokkal, valamint köztük élő szarmata maradványokkal hozza kapcsolatba. Mivel a temető felett V—VI. századi telep helyezkedik el, egyetérthetünk a szerzővel, hogy a temetkezések még a IV. században befejeződtek. Régészetileg ugyanezt igazolja a csoportot lezáró, jól keltezhető tekerőpataki kincs is, történetileg pedig a nyugati gótok 376. évi ismeretes nagy elvándorlása.

¹ Számuk 1963-ig 303-ra emelkedett [Dacia 7 (1963) 301].

² Diaconu, G.—Diaconu, P., SCIV 13, 1962, 165—171.

³ Diaconu, G., Dacia 7 (1963) 301—315.

A történeti események szemszögéből nézve a szerzőtől az egyes csoportokra és fázisokra javasolt időrendet, némi változtatást javasolnánk. Az I. szarmata fázis III. század közepi keltezése szilárdnak látszik, kevéssé indokolt a kisszámú szarmata temetkezések korát egészen a század végéig nyújtani. Nehéz ugyanis elképzelni, hogy a II—III/A-C csoportok egymást sokszorosan metsző temetkezései mind a IV. századba lennének sorolhatók, különösen ha az időszakot történelmileg nézzük, mindössze háromnegyed évszázadba. A II—III/A fázisok hamvasztásos temetkezései feltehetőleg korábban, Dacia 270 körüli kiűrése után már elkezdődhettek, mégpedig valószínűleg esontvázas temetkezésekkel vegyesen. A hamvasztás mögött ugyanis, a helyi elemeken és a taifalokon kívül, nyugodtan láthatunk nyugati gótokat is, akik a csernyahovi temetők tanúsága szerint a század végéig még sok helyen őrzik és gyakorolják a III. századig náluk is általános hamvasztást. Mindezt figyelembe véve a esontvázas sírok túlnyomó zöme valóban jól elhelyezhető a IV. században.

Az Alduna vidékének történeti eseményeivel nehezen lenne összeegyeztethető egy olyan keltezés, amelyben a csernyahovi kultúrát hordozó nyugati gótok csak a karp kultúra megszűnté után nyomultak volna be a Kárpátok és az Alduna közötti síkságra, méginkább a Kárpátoktól keletre eső nagy folyók völgyébe. Az pedig még nehezebben lenne valószínűsíthető, hogy az erdélyi Daciába, amelynek birtokáért már a III. század utolsó évtizedeiben véres háborúkat vívtak egymással egyrészt a támadó gepidák, másrészt az oda már benyomult gótok és taifalok, a csernyahov-maroszentannai kultúra (vagyis a nyugati gótok) csak a IV. század közepén nyomult volna be.

A tírgsori temető néhány jellegzetes tárgya más csernyahovi kultúrák elemek összefüggésében előfordul hazai IV—V. századi temetőkben is. Ilyenek pl. a csontból faragott hasáb alakú csont csingők (166. t.) Faddon és Kiszomborban, a síma csont túrtartók (pl. 75. t. 9) Porosháton és Csongrád környéki temetőkben, T-rugós és félkör lemezes fibulák (93—94. t.) az előző helyeken és Pécs környékén, egy sajátos tűzsiholó (127. t. 7) Kiszomborban, téglalap és félhold alakú füles csingők (87. t.) Porosháton, Bökénymindszenten, Gáván, díszített ovális szoritólemező csat (161. t. 2) Vas megyéből, ismeretlen lelőhelyről, díszes változatban Szabadbattyánból. Ezekon kívül számos igen jó párhuzamot találunk az Alföld későrómai és az egész ország korai népvándorláskori keramikájához. Mindezen leletek, de főleg az alföldiek, igen fontosak a késői IV., korai V. századi gepida hagyomány meghatározásához, a Dunántúlon pedig a nyugati gót foederati vagy megszállók hagyatékának kutatásához.

Végül néhány kiegészítést. A 42. t. 1. sz. edény IV. századi római fémedény utánzata. Az 59. t. 5—6. alatt közölt töredékek nem toilett készlet részei, hanem egy ollió három darabja. A 73. t. 4. felvarrható esontkorong, amelyet esontvázas sírban bal kéz alatt találtak, pontosan ugyanezen a helyen és formában került elő a hegykői temető egyik férfi sírjában. Párhuzamok alapján tarsoly díszítésére szolgált.

Az ásatás és a leletek közzététele minden igényt kielégít és mintaszerűen modern. Egyedül az a megoldás szokatlan, hogy a sírleletek együttartása céljából az egymást követő táblákon a rajzok mérete állandóan változik (különösen szembevető ez, ha a monográfia rajzait összevetjük az előzetes közleményekben már közzétett rajzokkal). Ez a rajzos táblák egyöntetűségét megbontja. Fényképes tábláinak összeállítása nagyon jó, sajnos, technikai kivitelük nem éri el a rajzos táblákét. Egészében véve a könyv mégis igen szép és izléses kiállítású.

A most közzétett fontos monográfia nyomán várakozással tekintünk G. Diaconu további publikációi, valamint mindazon gazdag nyugati gót—csernyahovi kultúrák temetők közlése elé, amelyekről ásatóik már eddig is számos érdekes előzetes jelentésben számoltak be.

Bóna István

H.-H. Müller, Die Haustiere der mitteldeutschen Bandkeramiker. Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Schriften der Sektion für Vor- und Frühgeschichte. 17. kötet. Naturwissenschaftliche Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte. T. 1. Berlin, 1964. 181 lap, 8 tábla, 34 diagramm.

A háziállattörténeti kutatásban az utóbbi években egyre nagyobb teret nyerne a telepfauna-feldolgozások. Ez a tudományág ama fejlődési irányzata előretörésének egyenes következménye, mely felhagy a megfelelő alapot — kraniológiai, oszteológiai egyaránt — nélkülöző fajtatani vizsgálatokkal és helyettük a korai háziállatok nagyságviszonyainak, testarányainak, azok változásainak pontosabb megismerésével a későbbi fajtatani kutatások alapjait kívánja lerakni, másrészt pedig a faunaösszetételt és annak változásait vizsgálva a különböző területeken és korszakokban, gazdaságtörténeti összefüggéseket kíván megvilágítani.

Müller monográfiájának már a bevezetéséből kiderül, hogy ehhez az új irányzathoz kíván csatlakozni. Ötös célkitűzése (1. melyek és milyenek a Bandkeramik háziállatai, 2. bizonyítható-e, hogy a Bandkeramik népe háziállatokat vitt be Közép-Németországba, 3. domesztikált-e ez a népesség helyi vadállatokat, 4. van-e különbség a Bandkeramik egyes időszakainak háziállatai közt, 5. milyen jelentőségük volt a háziállatoknak a korai neolitikum emberének életében?) világos keretet ad ehhez, s kár, hogy elaprózott, főként kis ásatások során előkerült, gyakran válogatva begyűjtött csontanyaga az utóbbi két kérdés megnyugtató megválaszolását nem tette lehetővé.

A szerző által feldolgozott anyagból 29 állatfaj — köztük 5 házi- és 12 vad emlősfaj — volt meghatározható. A háziállatok csontjai messze gyakoribbak voltak a vadállatokénál, arányszámuk meghaladta a 90%-ot. Az öttagú háziállatfaunában a szarvasmarha, juh, kecske, sertés és eb fordult elő. (A szarvamosan előfordult lócsontokat a szerző vadlovakból származtatja, ami igen kézenfekvőnek látszik.) Az öt háziállatfaj közül az első három biztosan, a negyediket pedig valószínűleg a Bandkeramik népe vitte be Közép-Németországba. Az első háziállatok bekerülése után a helyi háziasítás is megindult (ha nem is olyan mértékben, mint hazánkban, ahol az állatföldrajzi feltételek sokkal kedvezőbbek voltak): a szerző az őstulok és vaddisznó helyi háziasítását mutatja ki.

Az oszteológiai vizsgálatok eredményeként kiténik, hogy a Bandkeramik népe kistestű, primitív háziállatokat tartott, amilyenek az őskorban Európa-szerte elterjedtek voltak. Hogy ezek a háziállatok változtak-e a kultúra élettartama alatt, megfelelő anyag híján nem volt eldönthető.

Ugyancsak bizonytalan annak a kérdésnek a megválaszolása is, mely a háziállatoknak a korai neolitikus ember életében, gazdálkodásában játszott szerepére vonatkozik. Kétségtelen ugyanis, hogy a háziállatok jelentősége a korai neolitikum e kultúrájában lényegesen meghaladta a vadállatokét — e szempontból nagy hasonlóságot látunk a mi zselizi csoportunkkal — azonban a könyvben egyetlen olyan lelőhely szerepel, melynek csontanyaga a faunisztikai vizsgálatokhoz szükséges minimális darabszámot (500) elérte, egyetlen lelőhely anyagából pedig általános érvényű következtetéseket aligha lehet levonni. Azzal a gyakorlattal pedig, mely szerint a többi lelőhelyek kisszámú csontanyagai korszakonként összevonva, egységes faunaként kerüljenek értékelésre, nem érthetünk egyet.

A kultúra népe a háziállatokat — az eb kivételével — elsősorban húsként tartotta. Hogy a szarvasmarha és a kecske tejével, a juh pedig gyapjával is hasznosított volna, nem lehetett eldönteni. Ez — közel-keleti párhuzamok alapján — nem látszik lehetetlennek, nem valószínű azonban, hogy a szarvasmarhát igavonásra felhasználták volna. A kutyák őrző- és pásztorkutyaként tartották és általában nem ették.

A könyv egészében véve jó áttekintést nyújt a középnémetországi Bandkeramik népének állattartásáról és